

**СТРУКТУРА НА КОМУНИКАТИВНИТЕ НАРУШЕНИЯ НА 8-12
ГОДИШНИ УЧЕНИЦИ СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ
ПОТРЕБНОСТИ (ДИАГНОЗА „ЛУИ”), ИНТЕГРИРАНИ В
ОБЩООБРАЗОВАТЕЛНО УЧИЛИЩЕ**

**Гл. ас. д-р Генчо В. Вълчев
Бургаски свободен университет**

**STRUCTURE OF COMMUNICATION DISORDERS IN 8-12 YEAR
OLD STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS
(DIAGNOSIS " MENTAL RETARDATION "), INTEGRATED INTO
THE MAINSTREAM SCHOOL**

**Gencho V. Valchev
Burgas Free University**

***Abstract:** Throughout his whole adult life a person improves his speech and masters the richness of his language. In both adults and children, in the process of learning and mastering appear three functions of speech: communicative, cognitive and regulatory. Children with mental disabilities are no exception in terms of the periods of speech development. The difference is in the duration of these periods – the temp of learning is slower. This study tries to determine the structure of communicative disorders in children with special educational needs (mental retardation), integrated into mainstream school.*

***Keywords:** communicative disorders, special educational needs, mental retardation.*

Както и при възрастния, така и при детето в процеса на усвояване и овладяване се проявяват трите функции на речта: комуникативната, познавателната и регулиращата. Децата с умствена изостаналост не правят изключение по отношение на периодите през които преминава речевото им развитие. Различието се проявява в продължителността на тези периоди, т.е. в по-забавения темп на усвояването на речта. Предложеното изследване прави опит да установи структурата на комуникативните нарушения при ученици със специални образователни потребности (диагноза „лека умствена изостаналост”), които са на ресурсно подпомагане и се интегрират в общообразователно училище.

Постановка на проблема

Шест-седем годишното дете в психофизическа норма притежава голям речников запас и неговата експресивна реч има почти правилна граматическа форма, а артикулационните отклонения в произношението са сравнително редки изключения. Детето с умствена изостаналост значително по-късно развива фонематичния слух и произнасянето на думи и фрази. Речта е бедна и неправилна. Често страда прозодиката.

Основните фактори, които детерминират това състояние на речта, са слабата съединителна функция на кората, бавното изработване на нови диференцировъчни условни връзки във всички анализатори, а понякога предимно в един от тях. Недоразвитието на речта може да бъде обусловено предимно от бавно формиращите се и неустойчиви диференцирани условни връзки в областта на слуховия анализатор. Поради това детето дълго време не диференцира звуковете на речта на околните, не усвоява нови думи и словосъчетания. То не е глухо, то чува даже тихо шумолене или изолиран звук, произнесен от родителите, но звуковете на свързаната разговорна реч то възприема неразчленено.

Най-ранна в онтогенетичното развитие на човека е комуникативната функция на речта. Потребността от общуване възниква в най-ранно детство. Тази своя потребност детето реализира в началото чрез елементарни езикови единици, отделни думи, лишени от граматическо оформление. Подражавайки на възрастните, интуитивно свързва думите, образува словосъчетание, изречения, много често и нови думи. В процеса на непосредствено общуване с възрастните, чрез речевата дейност детето усвоява езика.

Заедно с комуникативната, речта изпълнява и друга функция – познавателната. Като усвоява новите думи и граматически форми на вербалното общуване, детето разширява и обогатява своите възприятия, представи, всички когнитивни процеси. Така развива мисленето си. Важно е да се отбележи, че развитието на речта не се отъждествява с развитието на мисленето - речта, оказва положително въздействие върху развитието на мисленето.

Заедно с развитието на комуникативната и познавателната функции – се развива и регулиращата функция, т.е. речта регулира поведението. Още в първите години на своя живот в процеса на общуването с възрастните посредством речта детето разбира и осъзнава някои норми (граници) на поведение. Тези функции са валидни и за речта на детето с умствена изостаналост и се проявяват през периодите на речевото му развитие, като разбира се притежават и специфични особености.

Характеристиките на речта могат най-общо да се групират в два аспекта: 1) съдържателната ѝ страна, т.е. нейната роля за осъществяване на мисловните актове и поведението на индивида, и 2) – усвоен комуникативен и двигателен стереотип.

Съществуват съществени разлики между децата в норма и децата с умствена изостаналост както по отношение на периодизацията, така и по отношение на съдържателната страна на речта и нейното двигателно проявление:

- децата с умствена недостатъчност сравнително по-трудно отдиференцират сходните по звучене съгласни звукове, закъсняват в произнасянето на първите срички и думи. При някои от тях това става през третата и четвъртата година.

- при децата с умствена недостатъчност са налице в много случаи и затруднения при артикулирането.

- по-късно усвояват граматическата структура и семантиката.

- децата с умствена недостатъчност трудно усвояват и проявяват неумение при употребата на прилагателните имена.

Известни са затрудненията, които възникват при децата с умствена недостатъчност тогава, когато трябва да се ориентират в конкретна ситуация. Сложната аналитична дейност, която трябва да извършат, често е над техните възможности.

Речевият запас на учениците с лека степен на умствена изостаналост в начална училищна възраст е значително по-беден от речника на техните връстници в психофизическа норма. Различията в обема на пасивния и активния речник съществуват и при децата в нормата. Но при децата с умствена изостаналост отклоненията са много големи. Децата рядко използват прилагателни, глаголи и съюзи. Даже този речников запас, който вече е усвоен от ученика умствена изостаналост, продължително време остава непълноценен, тъй като влаганият смисъл в употребяваните думи в голямата си

част не съответства на общоприетото им значение. Граматическият строеж на речта на е крайно несъвършен. Съществуват нарушения в съгласуването на изреченията. Пропускат се елементи от фразата. Под влияние на специализираното обучение по индивидуални програми от МДЕ, речта на децата с лека степен на умствена изостаналост започва успешно да се развива. Увеличава се речниковия запас, подобрява се произношението, обогатява се речниковия фонд, става все по-разгърнат граматичният строеж на речта, увеличава се мотивацията за вербална комуникация.

Структура на изследователската програма

Дефицитът на данни за разпространението и структурата на езиково-говорните нарушения на учениците със специални образователни потребности (с диагноза „лека степен на умствена изостаналост“) в начална училищна възраст (8-12 г.) мотивира планирането и провеждането на това **пилотно изследване**. В съответствие с анализа и изводите от проучване на литературни източници по проблема, работната **хипотеза** е: *Езиково – говорните разстройства са разпространени сред преобладаващата част от учениците със специални образователни потребности (с диагноза „лека степен на умствена изостаналост“) в начална училищна възраст(8-12г.) , като преобладават дизартикулии и разстройства на писмената комуникация.*

Целта на изследването е да установи разпространението и структурата на езиково-говорните разстройства сред учениците със специални образователни потребности (с диагноза „лека степен на умствена изостаналост“) в начална училищна възраст (8-12 г.), което в практико-приложен аспект ще допринесе за създаване на подходящи методики за педагогическа интервенция и социализация на децата от този контингент.

От така формулираните хипотеза и цел произтичат следните конкретни задачи:

1. Да се проучат и анализират литературни източници по проблема за разпространението и структурата на езиково-говорните разстройства сред учениците в начална училищна възраст на помощно училище.
2. Да се изследват пилотна извадка с ограничен обем от ученици от I до IV клас със специални образователни потребности (с диагноза „лека степен на умствена изостаналост“) в начална училищна възраст (8-12 г.) и да се идентифицират тези с разстройства на устната и писмената комуникация, като се групират по пол, възраст и типология на езиково-говорните разстройства.
3. Да се установят относителните дялове на езиково – говорните разстройства – артикулационни, езикови, прозодически, гласови, разстройства на писмената комуникация и техните субструктури.

Методите на изследването са систематизирани в три основни групи. Първата група включва:

1. Проучване на литературни източници по проблема.
2. Проучване на личните училищни досиета на учениците от изследвания контингент.

Втората група включва методи за теренно събиране на емпирични данни:

1. Беседа
2. Свободен разказ за един ден в училище
3. Описание на сюжетна картина
4. Назоваване на предметни картини
5. Разказ по серия от картини
6. Четене на кратък текст
7. Писане на диктовка

8. Проучване на писмени работи на учениците

В третата група са включени методи за статистическа обработка и анализ на данните:

1. Математико-статистически анализ на емпиричните данни

- намиране на относителен дял;
- графичен анализ
- индекси.

2. Представяне на резултатите в табличен и графичен вид

За всички изследвани ученици задачите са еднотипни и съобразени с учебното съдържание в учебния клас, диагнозата и индивидуалните им програми. Осигурени са равни изходни условия за изпълнение на задачите. Изпълнението на говорните задачи се записва на електронен носител, след което записът се дешифрира в текст в непроменен вид, като не се допуска редакция. След това се извършва анализ, статистическа обработка и обобщаване на получените резултати. Крайните данни се представят в таблици и графики.

Самото емпирично изследване протича на два етапа. На първия етап се обследват всички деца от селектираните класове. Децата, при които се установят езиково-говорни разстройства се изследват повторно и по-задълбочено по същата методика, за конкретизиране и диференциална диагностика на нарушенията на устната и писмената комуникация. За изследване на езиково-говорния статус и установяване на езиково-говорните нарушения за всеки ученик се попълва протокол.

Изследването на разпространението и структурата на езиково-говорните разстройства е проведено в гр. Карнобат и гр. Айтос. Обект на изследване са 34 ученици от II, III и IV клас със специални образователни потребности (с диагноза „лека степен на умствена изостаналост“), интегрирани в три общообразователни училища в градовете.

Контингентът и място за провеждане на изследването не са случайно избрани, а изборът е детерминиран от редица предпоставки. Първо, тук никога не е правено подобно изследване, което да разкрие състоянието на проблема. Второ, децата са с лека степен на умствена изостаналост и очевидни ЕГА, контингентът е твърде голям, а логопедите – малко, за да им се окаже качествена логопедична помощ.

Резултати от изследването

Артикуляционни разстройства

При провеждане на проучването е използван набор от картини, които съдържат в названието си всички звукове с различни фонетически условия. Всеки от изследваните ученици назовава съответната картина, а отговорът се регистрира на магнетофонна лента. При декодиране на записа се отчита какви отклонения има всеки ученик от правилното артикулиране на звуковете.

Разпределението на учениците по възраст и пол е отразено в таблица 1:

Таблица 1. Разпределение на учениците с дизартикулии по възраст и пол.

Възраст	Пол	
	Мъжки	Женски
8 – 9 г.	6	6
9 – 11 г.	7	3
11 – 13 г.	6	3
Общо	19	12

Анализът на данните показва, че разпространението на дизартикулиите е при 91.1% от обследваните ученици. Преобладаващ е броя на момчетата с нарушения на артикулацията. Те са 61,29% от общия брой на учениците с дизартикулии, докато момичетата са едва 38,71%. Но като се има пред вид, че съотношението на момичета към момчета при изследвания контингент е почти 2/1, то разликата в разпространението на дизартикулии при момичета и момчета е незначителна в процентно изражение. Дизартикулиите се разпределят в няколко подгрупи:

- Изопачено произношение (Диз);
- Изпускане на звукове (А-);
- Заместване на звукове (пара).

Анализът на данните показва, че с напредване на възрастта усвояването на правилната артикулация на звуковете не се подобрява съществено. Може би това се постига при преминаването в по-горна училищна възраст (след 5-ти клас), като отдавам това на причината, че децата от този контингент са със забавено психофизическо, интелектуално и езиково-говорно развитие.

Трябва да се има предвид, че по-голяма част от разстройствата на артикулацията са следствие на дизлалия, а в 3 от случаите има и доказана диагноза ДЦП с Дизартричен синдром.

Анализа на резултатите от изследването на дизартикулии детерминира следните изводи:

1. Дизартикулиите са едни от най-често срещаните езиково-говорни разстройства при учениците в начална училищна възраст с умствена изостаналост.
2. Дизартикулиите се срещат значително по-често при момчетата, отколкото при момичетата.
3. Преобладават дизартикулиите на повече от един звук (засегнати са цели групи звукове).
4. Наличието на толкова висок процент дизартикулии зависи както от спецификата на психофизическия и интелектуален статус на учениците, така и на факта, че част от тях произхождат от малцинствата и са билингви.

Статъринг

Всяко от децата е поставено в различни говорни ситуации: отговор на въпроси, разказ, четене. Формите на говорене са разделени на 3 степени по сложност на психофизиологическата организация на словесната комуникация:

- Самостоятелна реч(разказване, обяснение, описание);
- Относително несамостоятелна реч(въпроси – отговори);
- Несамостоятелна реч(четене).

При осъществяването говорните задачи се проявяват спазмите, особено когато ученикът сам трябва да конструира своето устно изказване. Най-малко спазми се получават, когато децата използват готови словесни конструкции – при четене. Говорната дейност се отчита чрез регистрация на спазмите, като при всяка форма се установява общия брой на изказванията, изказванията със затруднения и изказванията без затруднения. Установява се сумарната говорна дейност на всеки ученик(N) и говорната дейност със спазми(n). Данните се отразяват в таблица. Индексът на говорните изказвания със спазми се намира по формулата:

$$I_{nc} = \frac{\sum n}{\sum N}$$

където:

I_{nc} – индекс на говорните изказвания със спазми;

$\sum p$ – сума на изказванията със спазми;

$\sum N$ – сума на изказванията – общ брой.

От изследваните общо 34 ученика трима са със статъринг. Разпределението им по пол и възраст е отразено в следната таблица:

Таблица 2. Разпределение на учениците със статъринг по пол и възраст.

Възраст	Пол	
	Мъжки	Женски
8 – 9 г.	1	0
9 – 11 г.	0	1
11 – 13 г.	1	0
Общо	2	1

Както показват данните, учениците със статъринг нито се увеличават, нито намаляват с възрастта. Обяснението е с плавно увеличаващото се и не особено усложняващо се учебно съдържание в индивидуалните програми на тези ученици. Учениците от първата възрастова група срещат най-големи трудности при отговорите на въпроси и четенето. По-големите се затрудняват при отговорите на въпроси и свързаното устно изказване. Изненада е, че най-големите имат проблеми при разказване, четене и свързано устно изложение. Анализът на получените резултати показва, че за всички изследвани със статъринг разказването е най-трудно. Най-много спазми учениците правят в началото на думи, които започват с Б, П, Т, К.

При изследването на говорните реакции на учениците със статъринг се установи, че преобладава употребата на простите разширени изречения. Това е така, защото вниманието е насочено към процеса на говорене, а не към съдържанието на отговора. Учениците подбират и построяват по-старателно простите изречения.

От анализа на резултатите от изследването на статъринг се наложиха следните изводи:

1. Говорните изказвания със спазми се увеличават с възрастта.
2. Говорните изказвания на заекващите се групират по степен на трудност в следната последователност: разказване, отговори на въпроси, четене.
3. Степента на статъринга от лека към тежка се увеличава за различните форми на говорна дейност.
4. Учениците със статъринг нямат повече проблеми в овладяването на учебния материал от връстниците си.
5. Изследването доказва необходимост от индивидуална работа с тези ученици.

Нарушения на писмената комуникация (Дизлексия и дизграфия)

Методиката, използвана за изследване на дизграфичните нарушения включва:

1. Писане под диктовка на букви, срички, думи.
2. Преписване на текст.
3. Писане на собствен текст по серия от картинки.

Отчитането на резултатите става по следните показатели:

- Смесване на букви или замяната им с други;
- Изпускане на сричкообразуваща съгласна или сричка;
- Разместване на букви и срички в думата;
- Изпускане на съгласен звук при струпани съгласни;

- Изпускане на предлози, частици, съюзи, прилагателни имена, несъгласуваност между частите на изречението по род и число;
- Разделно написване на думи или сливането на други в рамките на изречението;
- Изписване на близки по графичен образ букви или смесване на букви, чиито елементи са разположени различно в пространството.

Като се отчитат резултатите от направените проби и критериите за оценка, са обобщени резултатите. Установени са 27 ученици с дизграфия. Дизграфичните грешки се изразяват в:

1. Пропускане на букви при писане на думи, с които се отбелязват гласните звукове.
2. Пропускане на букви при писане на думи, с които се отбелязват съгласни звукове.
3. Заместване на букви, с които се отбелязват съгласни звукове.
4. Прибавяне на буква в думата.
5. Прибавяне на срички.
6. Заместване на букви, с които се отбелязват гласни звукове.
7. Разместване на букви в сричките.
8. Разделяне на срички със струпани съгласни на две срички.

При изписването на буквите също са установени отклонения в писането на буквите и техните елементи. Анализ на резултати: най-много отклонения има при писането на букви, които съдържат в графемата си обърнато бастунче. Следват графемите, съдържащи ченгелче и камшиче.

В таблица е показано разпределението на учениците с дизграфия по възраст и пол:

Таблица 3. Разпределение на учениците с дизграфия по възраст и пол.

Възраст	Пол	
	Мъжки	Женски
8 – 9 г.	5	4
9 – 11 г.	6	3
11 – 13 г.	7	2
Общо	18	9

Проверката на диктовката показва незадоволителни резултати. Всеки е допуснал количество грешки над нормата за съответната възраст. Най-много са те при възрастовата група от 9 до 11г. За количествена преценка на грешките при писането се използва коефициентът на правилност (K_n), който се изчислява по формулата в проценти:

$$K_n = \frac{100}{\text{брой на грешките}} \quad (\text{за диктовка от 100 срички})$$

Прилагайки формулата е изчислен коефициентът на правилност за всяка възрастова група. Най-висок е той при възрастовата група от 11 до 13г. Учениците с най-нисък коефициент на правилност са момчетата от възрастова група 11-13г. , а с най-висок – момчетата от възрастовата група 9 до 11г. Учениците с най-нисък коефициент на правилност са тези, които са повтаряли съответен клас и при тях проблемите са се натрупвали. Част от тях допускат огромен брой грешки. Определени думи дори не се разбират. При писането са пропуснати много букви, срички и цели думи. Не е спазена

логическата последователност на изречението. Голяма част от буквите са с неправилно изписани елементи. Обследваните ученици с най-висок коефициент на правилност се отличават с малък брой грешки: замяна на съгласни и пропускане на съгласни при думи, в които има срички със струпани съгласни. При диктовката голяма част от учениците не могат да задържат в паметта си всички елементи и затова ги пропускат.

Най-добри са резултатите от преписването. Голяма част от учениците са се справили добре. Най-висок процент на правилност има при възрастовата група от 11-13г. – 58,12% , а най-нисък при възрастовата група от 8 до 9г. – 10,9% . Не се забелязва изявена тенденция на увеличаване на грешките с увеличаване на възрастта. При момчетата се наблюдават значително по-малко грешки, отколкото при момчетата. При зрителна опора грешките намаляват.

При пробата “самостоятелно писане” по серия от три картини има най-много допуснати грешки. Тук ясно са изразени всички дизграфични нарушения. Най-ниски са резултатите при учениците от 8 до 9г. , но това е лесно обясним факт. Тези ученици все още нямат изграден навик да предават собствени мисли в писмена форма, не са достатъчно оgramотени и все още не са наясно с правилата, които трябва да спазват за да предадат точно мислите си. Децата са с все още беден речников фонд и трудно подбират подходящи думи. Най-високи са резултатите при възрастовата група 11-13г. Това е обяснимо, защото тези ученици вече са създали някакви умения за изразяване на собствени мисли и са оgramотени в значително по-висока степен. Получените при анализа резултати за по-голяма нагледност ще изразим чрез следните графични фигури:

От анализа на резултатите от направеното изследване на дизграфия се наложиха следните изводи:

1. Различните видове писане – диктовка, препис и собствен текст са тясно свързани.
2. Учениците, които допускат малък брой грешки при диктовката имат по-добри резултати и при препис на текст, и при съчинение.
3. Голяма част от дизграфичните грешки се дължат на пропуски при оgramотяването и неовладените умения за изписване на графемите.
4. Забелязва се тенденция, макар и не категорично изявена, за увеличаване на дизграфичните грешки с нарастване на възрастта.
5. Учениците с установена дизартикулия и дизлалия по правило страдат и от проблеми на писмената комуникация – дизграфии и дизлексии.

Дизлексичните разстройства при учениците от изследвания контингент се изразяват различно. От отделни затруднения до пълна невъзможност за овладяване на тези умения. При проведеното изследване, от общия брой 34 деца с езиково-говорни разстройства с проблеми на четенето са 27, толкова, колкото са с проблеми на писането. По възраст и пол те се разпределят така:

Таблица 4. Разпределение на учениците с дизлексия по възраст и пол.

Възраст	Пол	
	Мъжки	Женски
8 – 9 г.	5	4
9 – 11 г.	6	3
11 – 13 г.	7	2
Общо	18	9

От таблицата се вижда, че броят на учениците с дизлексия нито намалява, нито се увеличава с възрастта. Но докато при момчетата се забелязва плавна тенденция към увеличаване, то при момичетата се забелязва тенденция към намаляване. За изследване на четенето са използвани следните методи:

1. Четене на думи с различни шрифтове
2. Четене на отделни изречения.
3. Разпознаване на графични схеми на букви и подобни на тях пиктограми по схема.
4. Четене на непознати кратки изречения с пропуснати букви.
5. Четене на къс разказ.

При проведеното изследване на учениците с диагноза дизлексия, са установени редица нарушения. Над 22% от всички 27 ученици не могат да разпознаят графемите, които за изписани като графични схеми. Наподобяват ги на различни геометрични фигури. При изследването на другите характеристики на четенето, установените пропуски са също много сериозни. 44.4% от учениците не са се справили с поставената задача да прочетат и допълнят пропуснатите букви в думи, които са свързани в изречение: 3 от общо 5 думи са прочетени с налукване, по смисъл. Най-ниски са резултатите при възрастовата група 8-9г. Четенето на непознат текст и неговото интерпретиране затрудни 77.8% от всички обследвани ученици. Анализът на тези резултати показва, че учениците четат по аналогия, не се съобразяват с паузите(интервалите), разместват букви. При 61,9% от учениците, които не са се справили с тази задача, не разбират това, което са прочели. В това число на несправилите се с поставените задачи ученици влизат такива, които са от други етнически групи(т.е. билингви), както и ученици с проблеми на зрението и слуха.

От анализа на резултатите се налагат следните изводи:

1. Разстройството на четенето(дизлексия) е 79,4% от всички разстройства.
2. Най-голям процент на затруднили се отбелязваме при четенето и интерпретирането на непознат текст.

Структура на комуникативните нарушения

Проведеното изследване, въпреки ограничения контингент, дава възможност да се разкрие структурата на езиково-говорните разстройства сред учениците със СОП (диагноза умствена изостаналост) в начална училищна възраст. В тази глава ще бъдат обобщени и представени в табличен и графичен вид резултатите от проведеното изследване,като се диференцират по вид на езиково-говорното разстройство, пол и възраст на учениците от изследвания контингент.

Учениците са разделени на три възрастови групи, като за всяка група резултатите са представени в таблица. В най-дясната колона на всяка таблица е изразено процентното съотношение между ***общия брой деца , страдащи от даденото разстройство и общия брой деца с ЕГР от визираната възрастова група.***

Таблица 5. Структура на езиково-говорните нарушения при 8-9г. ученици

№	Езиково-говорно разстройство	Момчета брой	Момичета брой	Общ брой ученици	% от общия контингент
1	Дизартикулии	5	6	11	84.6
2	Ринодизартикулии	1		1	7.7
3	Анартрия – дизартрия	1	1	2	15.4
4	Алалия – дизлалия	5	5	10	76.9
5	Афазия – дизфазия				
6	Статъринг	1		1	7.7
7	Дизтемпории	2		2	15.4
8	Гласови разстройства				
9	Алексия – дизлексия	5	4	9	69.2
10	Аграфия - дизграфия	5	4	9	69.2

В таблица 5 е показан общият брой на учениците с езиково-говорни разстройства от 2-ри клас (8-9 г.) - 13 ученици. Броят на децата надвишава това число, тъй като някои от учениците имат мултиплени(комбинирани) разстройства.

Най-висок е процентът на артикулационните разстройства, заедно с този на алалия-дизлалия и разстройствата на писмената комуникация. Обяснението е, че децата с дизлалия имат и проблеми с артикулацията на звуковете, т.е. проблемът не е вече само езиков или само говорен, а става езиково-говорен. Като следствие на този проблем е и толкова високият процент на дизграфии и дизлексии. Изследването разкри и друг факт – децата с дизлексия имат и дизграфични проблеми. Другите разстройства на устната комуникация са значително по-скромно представени, като афазия и гласови разстройства въобще отсъстват, а със статъринг е едва едно дете, а с дизартрия – две деца. Обяснението е че контингент на Помощното училище са деца с лека и средна степен на умствена изостаналост и психофизически увреждания.

Почти идентична е картината и в следващата възрастова група – тази на 9-11 годишните.

Таблица 6. Структура на езиково-говорните нарушения при 9-11г. ученици

№	Езиково-говорно разстройство	Момчета брой	Момичета брой	Общ брой ученици	% спрямо общия контингент
1	Дизартикулии	7	3	10	90.9
2	Ринодизартикулии		1	1	9.1
3	Анартрия – дизартрия				
4	Алалия – дизлалия	7	4	11	100
5	Афазия – дизфазия				
6	Статъринг		1	1	9.1
7	Дизтемпории	2	1	3	27.3
8	Гласови разстройства	1		1	9.1
9	Алексия – дизлексия	6	3	9	81.8
10	Аграфия - дизграфия	6	3	9	81.8

Разликата тук е, че тук 100% от учениците са с алалия-дизлалия, но пък липсват деца с дизартрия и афазия. В този клас имаме и едно дете с дизфония, което е едва 9,1% от общия брой на децата с езиково-говорни нарушения в тази възрастова група. И тук имаме само едно дете със статъринг, но процента е по-висок поради по-малкият брой на изследваните ученици в тази възрастова група.

Както се вижда от данните, няма съществени разлики между структурата на езиково-говорните нарушения в двете възрастови групи.

Таблица 14. Структура на езиково-говорните нарушения при 11-13г. ученици

№	Езиково-говорно разстройство	Момчета брой	Момичета брой	Общ брой ученици	% спрямо общия контингент
1	Дизартикулии	6	3	9	90.0
2	Ринодизартикулии				
3	Анартрия – дизартрия		1	1	10.0
4	Алалия – дизлалия	6	2	8	80.0
5	Афазия – дизфазия				
6	Статъринг	1		1	10.0
7	Дизтемпории	1	1	2	20.0
8	Гласови разстройства	1		1	10.0
9	Алексия – дизлексия	7	2	9	90.0
10	Аграфия - дизграфия	7	2	9	90.0

От направения структурен анализ на езиково-говорните нарушения при децата от трите възрастови групи стана ясно, че водещите езиково-говорни нарушения и в трите възрастови групи са едни и същи и с възрастта тяхната структура и съотношение почти не се изменят. Това вероятно се дължи на следните причини:

- Разликата във възрастта е твърде малка, за да има някакви съществени различия;
- Децата са сравнително отскоро в специализирано учебно заведение и корекционната работа все още не е дала оптимални резултати. Интересно би било да се направи сравнително изследване на разпространението и структурата на езиково-говорните разстройства между ученици от начална училищна възраст и тези от по-горните класове на помощно училище.
- Доминирането на артикулационни разстройства, дизлалия и разстройства на четенето и писането е логично, с оглед на контингента на помощното училище – деца с лека и средна степен на умствена изостаналост и психофизически увреждания. Тежките случаи обикновено се насочват към други специализирани учебни и здравни заведения.

Изводи

1.С увеличаване на възрастта като цяло намалява,макар и бавно, броя на децата с езиково-говорни разстройства.

2.Относителния дял на момчетата с езиково-говорни разстройства е по-голям в сравнение с относителния дял на момичетата.

3.Дизартикулиите, алалия-дизлалиите и нарушенията на писмената комуникация са най-често срещаните сред учениците от 8 до 13г., контингент на Помощно училище.

4. Преобладават дизартикулиите на повече от един звук.
5. Говорните изказвания със спазми се увеличават с възрастта, без обаче да се увеличава относителния дял на заекващите.
6. Учениците със статъринг имат по-малко проблеми с овладяването на учебния материал от съучениците си с дизлалия, дизлексия, дизграфия, дизартрия и др. При тях е отчетен сравнително малък брой дизграфични грешки.
7. Различните видове писане – диктовка, препис и собствен текст - са тясно свързани, както и техните нарушения .
8. Забелязва се тенденция на увеличаване на дизграфичните грешки с увеличаване на възрастта, като обаче относителния дял на децата с дизграфия не бележи ръст или спад.
9. Всички изследвани деца с диагноза “дизлексия” имат и дизграфични проблеми.
10. Артикулационните разстройства, алалия-дизлалия и разстройствата на писмената комуникация са взаимно свързани. Децата с дизлалия имат и проблеми с артикулацията на звуковете, т.е. проблемът не е вече само езиков или само говорен, а става езиково-говорен. Като следствие на този проблем е и толкова високият процент на дизграфии и дизлексии.

Целта на изследването беше да внесе яснота по проблема за разпространението и структурата на езиково-говорните разстройства при учениците със специални образователни потребности (с диагноза “лека степен на умствена изостаналост”) в начална училищна възраст, които се интегрират в общообразователно училище. Получените резултати в практико-приложен аспект ще допринесат за създаване на подходящи методики за обучение и социализация на децата от този контингент. Получените резултати доказаха работната хипотеза.

Проблемът за структурата на езиково-говорните разстройства на учениците учениците със специални образователни потребности е от съществено значение за логопедическата теория и практика. Не по-малко важен е той и за началните педагози в общообразователното училище, ресурсните учители, психолозите и др. специалисти в приобщаващото образование. Познаването на характерната симптоматика и структура на езиково-говорните разстройства от началните учители и навреме взетите мерки от страна на родителите са два фактора за обучението в училище и по-нататъшната реализация и социализация на всяко дете.

Литература:

1. Върбанова, Р. Езикови нарушения, София, 2003
2. Вълчев, Г. Съвременни принципи и подходи към социализация на деца със специални образователни потребности в училищна среда, Бл., 2010
3. Вълчев, Г. Интегрирането на деца с увреждания в общообразователното училище – проблеми, специфика, перспективи, Годишник на БСУ, том XVII, 2007
4. Темпъл, Р. Проблеми с ученето. Дизлексия. Практически и лесни за следване съвети, Наука и изкуство, 2000
5. Ценова, Цв. Комуникативни нарушения в детска възраст, София, 2001
6. International Experience in Including Children with Disabilities in Ordinary Schools. Professor Peter Mittler, Manchester, England. *‘Enabling Education’*, Issue 10, 2006